

'निर्झर' की कथक नृत्य पर चार दिवसीय कार्यशाला 29 से

-नगर संवाददाता-
ग्वालियर, 27 जुलाई। भारतीय संस्कृति को बढ़ाने एवं उसके उत्थान के लिए कार्यरत 'निर्झर' कला संस्थान द्वारा 29 जुलाई से 1 अगस्त तक कला वीथिका पड़ाव में

कथक नृत्य पर एक कार्यशाला का आयोजन किया गया है। चार दिवसीय कार्यशाला का निर्देशन नागपुर की श्रीमती साधना नाफड़े करेंगी।

संस्था की अध्यक्ष श्रीमती शोभना सप्रे व सचिव अजय सप्रे ने आज पत्रकारों से चर्चा करते हुए उक्त जानकारी देते हुए बताया कि यह पहला अवसर है जब संस्था द्वारा नगर की प्रतिभाओं को कथक नृत्य की बारीकियों से अवगत कराने के लिए यह कार्यशाला आयोजित की जा रही है। संस्था के बारे में जानकारी देते हुए श्रीमती शोभना सप्रे ने बताया कि आज से 16 वर्ष पूर्व इस संस्था को नागपुर में स्थापना की गयी थी तभी से यह संस्था पं. विरजू महाराज, पं. स्वपन चौधरी, पं. राजेन्द्र गंगानी, पं. बालासाहब पूछवाले, पं. प्रभाकर देशकर जैसे गुणी कलाकारों के मार्गदर्शन में सफल कार्यक्रम आयोजित करने के साथ ही कला के क्षेत्र में कलाकारों को कार्यशालाओं के माध्यम से प्रशिक्षण देने का कार्य कर रही है। अभी तक संस्था द्वारा देश के कई शहरों में ऐसी कार्यशालाओं का आयोजन किया जा

चुका है। इसी परम्परा को आगे बढ़ाते हुए संस्था द्वारा टप्पा गायकी पर पं. बालासाहब पूछवाले की कार्यशाला एवं पं. स्वपन चौधरी द्वारा तबले की कार्यशाला के आयोजन की

योजना पर कार्यरत है। इस आयोजन के साथ यह संस्था नगर में अपने को स्थापित करने जा रही है। उन्होंने बताया कि श्रीमती साधना नाफड़े ने ग्वालियर के जीवाजी विश्वविद्यालय से संगीत विषय में बीए एवं इंदिरा कला संगीत विश्वविद्यालय से नृत्य में एमए किया है।

उन्होंने नृत्य निर्झर नामक एक पुस्तक भी लिखी है। पं. बापू साहब शिन्दे कथक, गिरिजा देवी हौबल भरत नाट्यम व जयचंद बाबू की शिष्या श्रीमती साधना ने देश के अनेक प्रतिष्ठित समारोहों में अपनी कला का प्रदर्शन किया है।

संस्था की अध्यक्ष शोभना सप्रे जो कि वर्तमान में सिंधिया कन्या विद्यालय में संगीत शिक्षिका के रूप में कार्यरत है। पिछले कई सालों से भोपाल आकाशवाणी, छतरपुर आकाशवाणी, दिल्ली एवं बेंगलूर आकाशवाणी केन्द्रों पर अपनी कला का प्रसार कर रही है। इसके साथ ही वे कर्नाटक, हैदराबाद, असम आदि राज्यों में आयोजित समारोहों में अपने कार्यक्रम प्रस्तुत कर चुकी है।

NIRZAR KALA SANSTHAN PRESENTS

Trividha

A MULTI-FESTIVAL

Shri Ak. Sapre (Sitar)
Pt. Rajendra (Kathak)

Dance is a very broad term, in the sense that it transcends and pervades all over. Here I would restrict myself to the dance form - Kathak. Moreover, already a great deal has been written about the form and its exponents. What I want to elaborate is in the context of the idea or the concept of workshops in the field of Kathak and that too particularly in Nagpur.

Nirzar Kala Sansthan under its Nirzar Nritya Sadhana Kendra is conducting Kathak workshops for the past few years. Guru Sadhana Naphade has undertaken an objective that is to provide the students with the opportunity of learning under the dignitaries in the field. Now a very obvious query arises in the mind - What is a workshop? What is the aim behind it? How beneficial does it prove as far as the students are concerned?

All these queries are answered, when one understands Naphade madam's love, passion and dedication towards Kathak.

She is teaching Kathak and guiding students for the past three decades or so. Hence her attempt to is to lend an opportunity to the students, not only of her kendra but from other institutions, in and outside Nagpur.

Workshop of dance is just like any other workshop whereby the students, learners are given opportunity to listen and learn from the persons, individuals who are soaked, immersed in it totally. There is give and take of ideas in the students from various Kathak schools. Moreover the aspirants can give a new dimen-

KATHAK WORKSHOPS : A PERSPECTIVE

Human life is a story of a development of art in various forms. Civilizations and cultures revolve around them. After all culture comes to its maturity when a society has reached stability and attained sanity. It is manifested in various exponential activities of human beings. Dance or development of dance is one such activity. In earlier times the tradition of dance and dance teaching was performed on a limited scale. However the modern times have given it a fresh dimension. The resultant seminars, workshops, conferences and so on are matter of course. A high degree of commitment and an intensity of dedication are necessary to work out proper results. Don't forget the rising popularity of the term choreography. And from this point of view holding of workshops is a matter of pride.

These are not money-spinning. What matters is the induction of dance-culture and dance-ethic. Traditions laid down by Pandit Birju Maharaj, Shama Bhate and Pandit Rajendra Gangani are not easy to carry on. It is in the spirit of upasana that workshops are held and attended. Obviously there is nothing philistine about it. It is an act of worship to promote the cause of sanctity at large.

To appreciate the theory and practice of the art of dance or any other art it is imperative to look back in reverence to nature. Just think about the cosmos and the cosmic dance that has been going on since ages. Even the twittering of the flying birds and natural formations in flight are a kind of dance. The rhythmic or rough sea, the running sheets of the rains etc. exhibit the spirit of dance in motion. For them the divine inspiration is the guiding force. However modern human beings lost in mundane chores need some coaching and teaching to get into the grooves. It is this attitude which vindicates the cause of such workshops. It inculcates and imbibes a way of humility and discipline.

At the core of the concept of workshop is the attitude of improving upon the present. Imitation of nature is no doubt a seminal act of learning. However the disturbances and vibrations caused in the structure of ecology are the things of concern. It is not sensible to expect a perfect harmony in respect of learning from nature. The flavour of synthetic atmosphere has seeped into the values of various cultural activities. To contain this downhill journey it is essential to seek benediction. And who else can bestow such a benediction if not a mentor or a guru. It is a bliss to submit oneself at the feet of a guru and learn the nuances of any art.

It is in this context that the workshops should be appreciated. It is not a mere holding of a course. It is a profound act blessed by the erudition and tapasya of scores of years. It is a Nirantar or ceaseless quest to get over Avidya or ignorance bloated by false pride in oneself. Hence a workshop radiates serene energy and sparks of wisdom. It offers true "sweetness and light." A short peep into dance related workshops would elucidate the story.

The pure joy of dance is a kind of leela of Lord Krishna. It is an act of creativity. It is believed that the Laya, Taal, Dhvani etc. comes from the nature. Hence the combination of these provides for the creation of dance.

sion to their own thought - process, and consequently develop and nurture the art form. It is a matter of mutuality. Participants are invoked for participative attitude.

With this sole aspiration, the leading organisation has convened workshops. Hitherto four workshops have been conducted.

"Aamad" was the first in the series, held in 1998. In this workshop, Shama Bhate, Pune, an internationally acclaimed Kathak dancer guided the students. The well-known personalities from the field of music, television, music, literature expounded the nuances from the respective fields. The approach underlined the significance of inter-disciplinarity. That is what makes the Nirzar workshops a thing of perception and contemplation.

The second and third workshops were carried out under the guidance of Pandit Rajendra Gangani, an accomplished Kathak dancer with an excellent blend of grace and delicacy. He guided efficiently.

Recently, Rekha Nadgauda, a renowned personality adorned for her art skills as a dancer was the guest-lecturer, at the fourth workshop. It was a gracious and highly educative experience.

The motive behind a workshop certainly serves. The dignitaries with their distinctive styles and approaches undoubtedly offer the students food for thought. It is a staple cereal indeed. It gives the students an opportunity to try and mould and develop their skills. The noble artistes experiment imaginatively.

Definitely Nirzar Kala Sansthan has bestowed the opportunities for the young desirous of doing something in the field of Kathak. And the aim behind it is lucid service to give the best possible. And this flows down only when there is devotion, passion, obsession for the art. Or to be precise there is this attitude of art for art's sake. It is an act of worship.

-Roshan Aoley

Kathak is one of the six classical dance forms that originated in the Indian sub-continent. This style of dance began in the Northern areas of modern day India.

The coping stone of the Kathak edifice is the brilliant footwork in which lightning pirouettes are executed by the dancers and complex variations on the rhythm patterns by the dancers compete with the rhythm instruments.

Kathak's special attributes are its blend of the divine androgynous intellects, the suggestive and the abstract.

Here in Nagpur also we have artistes who have devoted a major part of their lives in learning this art form precisely as they were transmitted by their teachers.

One such devoted and dedicated dancer is Sadhna Nafde, founder of Nirjhar Art Academy.

Born on December 31, 1945 at Gwalior, Sadhna has had a close connection with Indian culture endowed with a gifted sense of rhythm, grace and movement. She has been raised in an artistic and deeply spiritual family, integrating dance and music. Sadhna's tie with classical Indian music and dance began since her childhood. She began her formal training in Kathak at the age of seven under Bapusaheb Shinde.

She says, "My elder sister started learning music, so I thought of taking some different art form and hence I started learning dance. My sister used to sing and I started experimenting with this, and successfully use to come out with new creativity. I use to transform music into dance mudras".

The Kathak dance form, informs Sadhna, originated in the North and at first was very similar to Bharatnatyam. Persian and Muslim influences later altered the dance from a temple ritual to a courtly entertainment. The influence of the Mughal tradition is evident in this dance form, and it has a distinct Hindu-Muslim texture.

Informing more precisely about Kathak, Sadhna says that Kathak is performed straight-legged and the ankle bells worn by the dancers are adeptly controlled. She further adds that Kathak has an exciting

'Kathak absorbs other cultures'

and entertaining quality with intricate footwork and rapid pirouettes being the dominant and most endearing features of this style.

The costumes and themes of these dances are often similar to those in Mughal miniature paintings, she adds. Though not similar to Natyasastra, the principles of Kathak are essentially the same, adding further Sadhna informs that, here, the accent is more on the footwork as against the emphasis on 'hasta-mudras' or hand formations in Bharatnatyam.

"Katha kahay so Kathak kahaya". One who tells a story is a story teller or a Kathak. The stories that are performed in Kathak are primarily based on Hindu mythology, often with themes involving Lord Krishna and his consort, Radha, informs Sadhna Nafde.

Between 1959 to 1970, Sadhna presented various stage shows through out the country. A highly qualified Sadhna

did her BA in Music from Jewaji University, Gwalior. She also did her BA in Marathi.

Sadhna has also learnt Bharatnatyam and Manipuri from Lalit Kala Academy, but thinking that she can express herself more clearly through Kathak, she decided to make her career in Kathak.

After her marriage in 1971, Sadhna stopped her public perfor-

mances. Owing to her husband transfer in 1972, she shifted to Yavatmal. Classical dance, in those days was not as popular as today, especially in Vidarbha. Everyone were seen running to other form of art such as painting. But the scene has changed today.

In 1973, Sadhna informs that three-day All India Music and Dance Festival was held at Yavatmal, which gave her an opportunity to perform on the stage once again. Looking at my performance and observing audiences view, she informs that her family members thought that she should

start with dance once again. "They inspired me and encouraged me, and hence I started performing once again", she adds.

Later, said Sadhna that, "we were transferred to Pulgaon. This once again brought a break in my dancing career, but fortunately the group with whom I was performing was also transferred to Pulgaon and hence once again I started performing".

In 1982, Sadhna started Nirjhar Art Academy, with a aim to spreading the pure form of this art form through her students.

Expressing sadness over increasing commercialisation of classical dances, Sadhna Nafde says that, "it is not so that I am totally against it, but commercialisation should not be done at the cost of pure art form, i.e. by hampering the dance form".

"Today if one knows even the ABC of dance then he/she opens classes. But this is wrong. This will only give rise to more number of classes. Quantity will increase but the quality will decrease", Sadhna adds. Even today there are many dance schools, but quality wise there are only few.

"In South India traditional dance keeps an ethical importance, but here people has changed it as per their convenience", laments Sadhna.

Sadhna Nafde further adds that their are talents in Nagpur, only thing is that to show them right path. "And this is what I am trying to do", she adds.

Comparing Kathak with Bharatnatyam, she says that in Bharatnatyam, cassette records are given to students to practice, but this is not so in Kathak. Kathak has varieties. It need more labour, time and dedication on the path of a dancer. But also she adds that we cannot compare between both dance forms. Both have their own skill, no one is superior to the other, she said. Both the forms require total dedication and constant practice of the dancer.

Speaking of the scope in classical dances, she says that one with

the knowledge of classical art form can learn any other art form also, but one with the knowledge of only modern art cannot easily learn classical form.

Sadhna Nafde says that Kathak can be learnt by going deep into it, hence I started organising workshops for my students. The workshops, she informs are taken by renowned artists. Recently Kshama Bhat, renowned Kathak dancer, conducted the workshop organised by Nirjhar Art Academy, she informs.

On being asked that why less numbers of

male artists are seen in this field, she refuted this. There are not less number of male artists in this field as compared to female. Although female artists started it, but we can find more number of male gurus in this field.

Speaking further she said that with female artists problems starts with once they are married. They cannot carry out through out their life. But if a male artiste thinks of taking it as a career, then he can carry out without any hindrance throughout his life, she said.

Here we find less numbers of male artistes, but in Jaipur, Delhi the number of male artists is not less than female artists, Sadhna informs.

It is Sadhna's sincere aspiration to uplift people's consciousness with the powerful and sensual vehicle of Kathak dance. It is a dance of communication reflecting the total philosophy of life. It adheres to tradition yet, at the same time, it develops in new directions. It is vehicle for all emotions, she says.

An universal concept, unlike other Indian Classical dances, Kathak absorbs other cultures. With its wide range of rhythmic patterns, it gives us insight into Indian thoughts and idealism, but also realizations within ourselves, concludes Sadhna Nafde.

-Nibandh Vinod

साधना नाफडे

निर्झर कला संस्थानच्या सरचिटणीस

व नृत्य

विभागाच्या

संचालक

साधना नाफडे

यांना रा.तु.

महाराज नागपूर

विद्यापीठाने

आचार्य (पीएच.डी.) पदवी दिली

आहे. 'नटवरी कथक में मधुरा भक्ती

तथा प्रयुक्त उपशास्त्रीय संगीत का

योगदान" या विषयावर त्यांनी पं.

नारायणराव मंगुळकर यांच्या

मार्गदर्शनाखाली संशोधन प्रबंध तयार

केला.

Naphade receives PhD

FOUNDER member and General Secretary of Nirzar Kala Sansthan Sadhana Naphade received PhD

by Rashtra Sant Tukdoji Maharaaj Nagpur University for her research on topic

'Natwari-Kathak mein

Naphade

Bhakti • तथा Prayukta upashashtriya sangeet ka yogdaan'. Sadhana Naphade has completed her PhD under the able guidance of Pt Narayanrao Mangrulkar of Nagpur. She gave credit of her success to her Guru.

CATCH them YOUNG

world of Indian classical dance.

After the mornings practically in the kitchen, she devotes her evenings teaching children 'Nritta' and 'Abhinaya' of Kathak dance at 'Nirzhar Kala Sansthan' a school of performing and fine arts.

Born on December 31 in Gwalior

but I retaliated and made it in the team. But even after long years of playing the game my height didn't increase", she laughs.

That is Sadhana who did her sadhana in Kathak dance and even mastered in it from Khairagarh University despite her elder and younger sisters learning vocal and mastering on it.

"I did my primary education

develop love for any Indian classical art". She knew that her children and for that matter any child has the strength and extra energy

cific gharana, but followed the Jaipur-Lucknow gharana as she believes in fusion which always gives birth to a new style.

Her childhood friend was Shobha Chauhan who is today settled in Pune. Both shared a lovely childhood dancing together and always preferred to be partners in dance whenever they performed in schools.

Sadhana Nafde gave a break to dance after her marriage but one fine day, her dancing talents were rediscovered in a stage performance, and from then there was no looking back.

She also holds workshop for those children who find impossible to meet the 'Gurus' of Kathak dances. Sadhana believes that every child should have an equal opportunity in life and meeting and interacting with the connoisseurs of Kathak dances of India is a lifetime achievement, she adds.

Looking at the response of the children all these years, the next workshop is to be held from December 24-28 this year for which she is putting her relentless efforts

in.

White her favourite colour, fruits her favourite food, Vyjantimala Bali and Pt. Gopikrishna her favourite dancers, Sadhana idealizes Pt. Birju Maharaj and her Guruji Bapusahab Shinde of Jaipur-Lucknow gharana.

'Sadhana Nafde' has also written a book on Kathak dances 'Nriya Nirdhar' which has been approved by Pt. Birju Maharaj and is presently working on the next one.

Besides writing one, she also loves reading story books and would love to read 'Esabniti ki kahaniyan' and stories of 'Ramayana and Mahabharata' again if given a chance to.

Her message to children is - "Children should develop an artistic hobby, because any form of art makes you get rid of tensions at the end of the day. Pursue your hobby with dedication and involvement in it. God has gifted children with extra energy and concentration which should be utilised in a proper way to ensure a healthy fun filled future."

-SHWETA BURMAN

Get involved in any form of Indian art

SADHANA'S sadhana.....

....and the reward

SADHANA NAFDE

plus concentration to do two things at the same time with jest, and hence made us practice our hobbies regularly".

Gharana word is an institution in itself but, but Sadhana Nafde devoted her sadhana in Kathak to no spe-

which is the supposed to be the 'mecca' of Indian classical music, she opted to learn Kathak instead, as she always believed in doing something different from the rest.

"I always opted in doing things which were told not to be done. On one such occasion in school, I was told not to play Basketball as I was too short to reach the baskets,

from Gajraja Kanya Vidyalaya and later Padma Vidyalaya in Gwalior. My father is a doctor and I remember those summer holidays when I used to assist my father as a nurse and had developed a liking to become a nurse. But whatever I am today is totally because of my mother as I remember her saying that "you need not come in merit in your curriculum, but you should

When my brother was born after we three sisters, my father gave me 'silver anklets' and I wore them to school, as I loved the sounds of the 'ghoongroos' in them. As I reached the school the atmosphere was filled with sounds of my anklets. The Principal called me to his office, I was barely 9 or 10 years old then, he appreciated my boldness but explained it to me that it was not proper to wear them to school...."

But who knew that the young girl whose was stopped from making the sounds in the school would one day sweep the world off its feet.

She comes across not just as a complete artiste, but as a compassionate person who would have opted to be a nurse if she was not a dancer today.

But 'Taal, Lay, Sur' was running down the blood of SADHANA NAFDE, which made her a Kathak exponent and with a determination and involvement in her sadhana, she made a name to herself in the

Nirzar Kala Sansthan Learning art in the lap of nature

A thought too bold, a dream too wild; but a young team of the Zero Mile city has hit upon an outlandish idea of setting up an art academy of international standards to attract lovers of Indian classical arts from all over the world. With no big wigs to patronize them and no big money to boost it, they are determined to make it happen.

■ Rucha Sagdeo

Ever been worried what you are going to pass on to posterity? Environmentalists and population experts have already predicted in dire tones how little of our planet's beauty and richness is going to be left for the generations to come. Trees need to be conserved otherwise oxygen levels will get depleted. Population must be controlled otherwise your great grand child may actually

Samir Naphade

have to live on the moon! As a child I learnt that air, water, food and shelter are the basic necessities for our survival.

As an adult I learnt that even our soul has basic necessities, to sustain, to grow. They are arts, culture, heritage and a feeling of rootedness. Just as we worry about our natural

resources, time has come for us to work towards preserving our culture, our art forms, and our heritage for posterity. Does the enormity of the task make you apprehensive? No sweat, someone has already shouldered majority of the

Sadhana Naphade

responsibility. We just have to collaborate. Dreams and dedication make a powerful combination. And this is exactly what Mr. Samir Naphade has in him. He has dared to dream a Herculean dream of establishing an art gurukul in the vicinity of Nagpur. It is not just building castles in the air. Mr. Naphade has registered the Gurukul under the name of Nirzar Kala Sansthan as an NGO and purchased 135 acres of land in Parshivni, 35 km north of

Nagpur for the same. His mother Mrs. Sadhna Naphade who is amongst the senior most Kathak exponents in the city ably guides Samir in his efforts. He also has the support of a very able and hardworking team.

The art academy's proposed site is abundant in nature's beauty and bounty. It is encircled by the Satpura ranges on three sides and has a lake on the fourth. Based on the principles of Gurukul, the academy shall follow the Guru-Shishya tradition to conserve classical Indian art forms. It is envisaged to be an art township complete with classrooms, practice halls, amphitheatre, library, hostels, mess and guest house. The art forms in which the academy will impart instruction are dance, drama, music, painting and sculpture.

Proposed activities

The founders are completely aware of the mountainous proportions of their endeavour and the amount of

money it will require. Therefore, their aim is to make Gurukul as self-sufficient as possible. To achieve this, other activities that are proposed are Ayurvedic health resort, medicinal herb plantations, floriculture, horticulture, organic agriculture and associated activities like dairy farming, biogas, vermi compost etc. A convention centre for children oriented activities like adventure camps and training programs is also a part of the plans. And last but not the least, membership to individuals and institutions. Praise be to the Lord. He finds some or other way to free us of our worries. This time in the form of Mr. Naphade and his team. The way is decided. The journey is chalked out.

The destination is marked. All that you have to do is encourage the team. It is the least we can do for our future generations.

These events are the first in the pro-

Rhythm Collage

Fusion of Indian dance and Austrian music

Nirzar Kala Sansthan keeps its promise of bringing art closer to you. This month Nagpur will play host to two cultural events, courtesy Nirzar.

Students of Nirzar Kala Sansthan bring laurels

■ Staff Reporter

THREE students of the Nirzar Kala Sansthan, a renowned

The scholarship will continue for two years, Shivangi said and added that it is renewable till the age of 25.

Shivangi Date

Ruhi Masodkar

Nilakshee Khandkar

Kaththak academy of the city have brought laurel by getting national scholarships, informed Lalita Naphade, Director of the *sansthan*. Shivangi Date has got the scholarship constituted by Ministry of Culture, Government of India for the year 2003-05, she said adding that this is the first time a girl from Nagpur has got national scholarship for *Kaththak*. Two more students of the dance school Ruhi Masodkar and Nilakshee Khandkar have got the scholarship till graduation constituted by Center for Cultural Research and Training (CCRT), New Delhi, affiliated to the Ministry of Culture, Government of India.

Date, a first year student of Masters of Fine Arts, Nagpur University, will be appearing for the Alankar final examination of the Gandharva Sangeet Mahavidyalay, Mumbai, started taking lessons of *Kaththak* from Naphade at the age of 9. Shivangi said that she contributes her success to her *guru* and parents who always supported and encouraged her to pursue dance as career option.

The ministry asks for half yearly progress report of the dancer to assess whether the students are serious about the art form or not, she said. Even the submission of dance programme reports are also necessary. Shivangi will be shifting to Pune very soon to take further lessons from *Kaththak* exponent Kshama Bhate to give finesses to whatever she has learnt.

I have already started going to Pune whenever I get free time from my college, Shivangi said.

Similarly, Ruhi and Nilakshee, both of Somalwar High School, Khamla Branch, have made up their minds to take up dance as career.

Ruhi, a seventh standard student will be appearing for *Prathama* while Nilakshee, a SSC students will appear for *Madhyama* examination of Gandharva Sangeet Mahavidyala. Their scholarship will continue till the graduation in dance.

Nirzar has a dream to give best of the talent to country and getting these prestigious scholarship is a beginning of a dream to come true, Naphade said.

खरोखरीच अभिजात कलावंताला स्थळ-काळ-वेळेचे बंधन नसते म्हणतात ते खरेच आहे. त्यांना पूर्वतयारी लागत नाही की शब्दांची जुळवाजुळव करायला वेळ लागत नाही.

एकदा अचानक मी प्रतापनगर येथील "निर्झर नृत्य साधना केंद्रात" गेले अन् म्हटले केवळ नृत्याबद्दलचा इतिहास आणि नृत्याबद्दलची माहिती जाणून घेण्याच्या उत्सुकतेने मी आले आहे, तेव्हा ह्या केंद्राच्या संचालिका शिक्षिका सौ. साधना नाफडे ह्यांनी आनंदाने मला संध्याकाळी क्लास संपल्यानंतरची वेळ दिली अन् मी बरोबर वेळेत जाऊन पोहोचले.

क्लासमध्ये अनेक वयोगटातील मुली नृत्य शिकत

पंचावर होताना पाहतो तेव्हा पुनःप्रत्ययाचा अनुभव येतो अन् तेव्हा डोळ्यातून अश्रू न हातानी टाक्या वाजवत उठतो, अशी पुनःप्रत्ययाचा अनुभव देणारी ही कला.

आज कथक नृत्यात बिरजुमहाराज, लखुमहाराज, रामलालजी कृष्णकुमार, के. गोपीकृष्णन तर स्त्रीकलावंतात रोहिणी भाटे, सितारादेवी अशा अनेक प्रसिद्धी नर्तक-नर्तिका आहेत.

नृत्याचे अनेक प्रकार आहेत. कथक, भरतनाट्यम, कूचिपुडी, मणिपुरी, मोहिनीहट्टम वगैरे.

नटवरी नृत्याची म्हणजेच कथक नृत्याची सुरवात रथाकृष्णापासून त्यांच्या बाललिलेपासून रासक्रिडेपर्यंत सर्व क्रियांतून झाली.

"घरातल्याना ह्या छंदाबद्दल, कलेबद्दल कौतुकच वाटत होते. आनंदच मिळाला. ह्याला कारण माझ्या आईची शिकवण. घेतलेले शिक्षण पूर्णत्वाला नेणे ही माझी जिद्द होती पण मला आईनं सांगितले होते ज्या घरात

निर्झर नृत्य साधना केंद्राच्या

साधना नाफडे

होत्या. प्रत्येकाचे गट केले होते. प्रत्येकाकडे चपलतेने सौ. नाफडे लक्ष ठेवत होत्या, शिकवित होत्या. ह्या क्लासबद्दल मला 'नेहमीच कुतूहल वाटायचे त्याला कारणही तसेच होते. साधारण ४०-४५ ओलांडली की सामान्यतः स्त्रियांची कुरबुर, आता होत नाही ताण सहन होत नाही, दगदगच फार होते, अशी एक ना अनेक कारणे व तक्रारी घेऊन बसतात पण त्याच वयाच्या ह्या काकू (ही काकू त्या सगळ्या क्लासच्या काकूच आहेत.) सदा उत्साही, आनंदी अन् चटपटीतपणा जो म्हणतात तो पूर्ण असलेल्या कधीही त्यांचा चेहरा त्रासलेला वैतागलेला दिसला नाही.

हे सगळे विचार मनात चालू असतानाच काकू समोर आल्या अन् दोनच मिनिटात आम्ही मोकळेपणी बोलायला लागलो. म्हणजे सुरुवातीला आपण नृत्याचा इतिहास पाहू.

प्रश्न- असं सांगा की नृत्य व संगीत ह्यातील पुरातन कोणते? आपण नृत्याचे अधिदैवत शिबशंकर का मानतो?

प्राचीनता दृष्टिकोनातून विचार केला तर नर्तन म्हणजे 'नरा नृत्यन्ति कर्म.....' मनुष्याबरोबरच नृत्य जन्माला येते. माणसाच्या प्रत्येक कृतीत हालचालीत एक रिदम (लयबद्धता) असतो. काम करतानाची एक पद्धत असते. ह्या नैसर्गिक कृतीतूनच नृत्य जन्मते.

नृत्याची देवता आपण नटराजाची मूर्ती किंवा शिवशंकराला मानतो. ते का? तर नृत्य हे चार वेदांतून जन्मलेल्या नाट्यवेदात येते. नाट्यवेदानुसार जेव्हा नृत्याचे प्रस्तुतीकरण झाले तेव्हा त्यात ज्या त्रुटी जाणवत त्या शिबशंकराने करून दाखवल्या म्हणून शिवशंकराला नटराजाला अधिदैवत म्हणून मान दिला जातो, त्याची पूजा केली जाते.

प्रश्न- नृत्याचे प्रकार किती? कोणते? नृत्यातून योगसाधना येते का? आज आपणाला माहीत असलेले बयोवृद्ध नर्तक कोणते?

नृत्य म्हणजे रसानुभूती, रसअभिव्यक्ति, एखादी घटना घडून जाते तेव्हा ती क्लेशकारक, दुःखदायक असते पण जर त्यासदृश्य घटना आपणनंतर कधीतरी

कथक म्हणजे कथा करणारा. पूर्वीच्या काळी विरंगुळा म्हणून ऐतिहासिक, पौराणिक कथा रंगवून कलात्मक रित्या सादर केल्या जात असत. त्याद्वारे धर्मनिष्ठ नितीमूल्ये सामान्यजनांपर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न केल्या जात असे. ह्यातून समाजप्रबोधन व परिवर्तन होत असे. असा हा कथक प्रकार साधीला वादन, गायन घेऊन फुलणारा, अनुभूती देणारा आहे. ह्यात सहजभाव आहे. ह्यातून आपल्याला मोदताने उत्साह केले. कथक नृत्याचा सखोल अभ्यास करावा लागतो. यात थिएट्री व प्रॅक्टिकल दोन्ही अंतर्भूत असते. अथक परिश्रम घ्यावे लागतात. नुसते नृत्य शिकणे म्हणजे तरी कमीतकमी एक तप तरी अभ्यास करावा लागतो. प्रयास घ्यावे लागतात तरी आपण त्यात पूर्ण झालो असे म्हणता येत नाही.

प्रश्न- तुम्ही साधारण कितव्या वर्षीपासून नृत्याला सुरुवात केली? कितव्या वर्षीपासून सुरुवात करायला हवी? त्यासाठी आवश्यक काही गुण लागतात का? तुमच्या घराण्यात कोणी नर्तक, नृत्यनिपूण वगैरे होते का? तुमचे गुरू कोण? कोठले?

उपजत कला असणाऱ्याने वयाच्या २ ते २॥ वर्षीपासून नृत्य शिकायला सुरुवात करायला हवी. नाहीतर वयाच्या साधारण ५ ते ६ वर्षे म्हणजे थोडी समज आल्यावर सुरुवात करावी. पैलू पाहून आकार देता येतो व अभ्यासाने प्रगल्भता येते. कारण नृत्याला अभ्यास, परिश्रमाबरोबर मानसिक, वैचारिक बैठक पक्की असावी लागते, परिपक्वता हवी. ह्या गोष्टी आवश्यक आहे कारण नृत्य म्हणजे भाव व्यक्त करणे म्हणजेच एका शब्दाचे अनेक अर्थ थोडक्यात "काय" हा शब्द निरनिराळ्या तऱ्हेने- रागवून, चिडून, प्रेमाने, आश्चर्याने, दुःखाने क्लेशपूर्वक, वैतागाने, त्रासिकपणे विचारू शकतो. हे भाव व्यक्त करायला प्रगल्भता हवी.

नृत्यातील 'माझे' गुरुवर्य बापुसाहेब शिंदे.

प्रश्न- साधनाताई सगळ्या गोष्टी शास्त्रशुद्ध समजून सांगत होत्या. त्यांना म्हटले, लहानपणी ठीक होतं. पण लग्न हे स्त्रीच्या आयुष्यातील मोठे बळण तेव्हा तुमच्या नृत्यसाधनेला काय फरक जाणवला?

जातेयस त्यांना आधी आपलेसे कर नंतर तुम्ही आवड निवड. हेच प्रमाण मानून सुरुवातीची काही वर्षे मी पूर्णपणे घर सांभाळलं. नंतर मात्र आमच्या घरातल्यानीच विशेषतः मोठ्या दिरांनी, जाऊबाईंनी माझ्यातल्या कलेची मला जाणीव करून जागे केले. पुन्हा आत्मविश्वासाने मी रियाजाला अभ्यास लागले."

त्या जिद्दीतून हे "निर्झर नृत्य साधना केंद्र" उभे राहिले. मुलींना शिक्षणानंतर अधिकृत सर्टिफिकेट मिळावे म्हणून अखिल भारतीय गांधर्व महाविद्यालयाला ही शाखा त्यांनी संलग्न केली. ह्या महाविद्यालयाचे हेड ऑफिस भिरजेला आहे. हे सगळे पहिले की एक जाणवते ते हे की, ह्या केंद्रनिर्मितीमागे फक्त अर्थार्जन हा उद्देश त्यांचा कधीच नव्हता आणि आजही नाही. त्या जेव्हा मुलींना शिकवित असतात तेव्हा त्या अतिशय तन्मय होतात. त्यातून त्यांची आवड व कलेवरील श्रद्धाच दिसून येते. त्यांनी डान्स-ड्रामाचे ग्रुप तयार केले आहेत. मुलींवर त्या खूप परिश्रम घेतात. प्रत्येक डान्सची प्रत्येक स्टेप मुलींना बरोबर येईस्तोवर त्या मुलींना शिकवीतात, ह्या वयात एवढे परिश्रम? खरोखरच कठीण गोष्ट आहे पण त्या सहजतेने करतात.

प्रश्न- समाजाचा नृत्याकडे पहाण्याचा दृष्टिकोन हल्ली जरा बदलला आहे, असे वाटते. बऱ्याच कुटुंबातील मुली क्लासला यायला लागतात हा स्वागतार्ह बदल वाटतो. पण तुम्ही ह्या क्षेत्रात बऱ्याच वर्षीपासून आहेत तुमचे काय अनुभव?

ज्या प्रमाणे संगीताला समाजात प्रतिष्ठा आहे, मान आहे, सामाजिक दर्जा मिळाला आहे. तसा तो नृत्याला दिला गेलेला नाही. पूर्वी तो होता पण हा बदल लोकांनीच केला आहे. कलेचा बाजारात नेऊन बसवले. त्याच हल्लीच्या विजनयानधून विमल प्रदर्शन सुरू केले आहे. एक गोष्ट आपण निश्चितच लक्षात ठेवायला हवी की "नृत्य ही एक कला आहे ती दर्शनीय असावी प्रदर्शनीय निश्चितच नसावी."

प्रश्न- पाश्चात नृत्यातून, अंगबिंदोपातून लोकांना उद्युक्त केल्या जाते. त्याप्रमाणे कथक किंवा इतर नृत्याच्या प्रकारातून घडू शकते का?

अर्थात! म्हणून तर पूर्वीच्या काळी शत्रुवर मोहजाल फेकायला किंवा कपटकारस्थाने रचायला नृत्याचा उपयोग केल्या जात होता. पुढे पुढे मात्र त्याचा दुरुपयोग वाढतच गेला. मुळात नृत्य ही एक शास्त्रोक्त कला आहे. तिचे पावित्र्य-आदर राखलाच गेला पाहिजे आपल्या संस्कृतीत नृत्य आहे त्याचा आपल्याला अभिमानच वाटला पाहिजे.

नृत्याचे आपल्याला बरेच फायदे आहेत. आपले शरीरसंचालन तर होतेच त्याबरोबर मानसिक प्रगल्भताही विकसित होते. मानसिक संतुलन राहते एकाग्रता वाढते. हस्तापदसंचलनाबरोबर श्वासावर नियंत्रण येते. शरीराचा समतोल, मनाची अंतर्मुख अवस्था नृत्यासारख्या कलेतून सहज साध्य होऊ शकते.

प्रश्न- ज्याप्रमाणे संगीतात गानसमय असतो त्याप्रमाणे नृत्यात समयाचे बंधन आहे का?

उत्तर- नाही, तसा विशिष्ट वेळेला विशिष्ट नृत्याचा प्रकार करावा असे नाही. कारण नृत्य ही नेत्रसुखाची श्राव्यसुखाची कला आहे. केव्हाही प्रस्तुत केले तरी त्यातून निर्भळ आनंदच मिळतो. रसमग्न होत नाही.

संगीतात मात्र सकाळचा राग संध्याकाळी गायिला अन् रात्री उशीराने गायच राग पहाटे म्हणलात तर ते

सुश्राव गायन ठरणार नाही. रसमग्न होईल. योग्य वेळेस तोच राग म्हणलात तर तो परिणामकारक होतो. त्याआधारे नृत्य म्हणजे जोडीला गायन आलेच तेव्हा वेळा साधून नृत्याचे प्रस्तुतीकरण झाले तर ते परिणामकारक होईल पण बंधन मात्र नाही.

प्रश्न- हा वर्ग सुरू करताना काही कल्पना असतील त्या साकार झाल्या का? इतक्या वर्षात पसंतीला उतरेल असे विद्यार्थी तयार झाले का? पुढच्या योजना काय?

उत्तर- वर्ग सुरू करण्यामागे उद्देश म्हणजे कलेची आवड व होस ती जोपासता यावी ती वाढवता यावी तीच वाढवता यावी हाच होता. स्वतःबरोबर शिष्यांनाही पारंगत करणे हा उद्देश होता.

तसा नृत्य हा प्रकार सांघिक आहे. त्याला टिमवर्क लागते. नृत्य करणारी स्वतःची प्रॅक्टिस एकटी, बिना तबला-पेटी-गायकाशिवाय करू शकत नाही. तिला पुढे येण्याकरता साधीची जरूर असते म्हणून ही कला खर्चिकही आहे. साधीसाठी खर्च बराच करावा लागतो.

साधा एक प्रोग्रॅम करायला, म्हणला तरी १ ते १॥ हजार रुपये खर्च येतो. तेही साधीला येणाऱ्यांना नाममात्र शुल्क देऊनच. कारण हे प्रोग्रॅम घ्यायचे म्हणजे प्रॅक्टिस आली. प्रॅक्टिससाठी संगत तबला पेटी व्हायोलिनची साथ आली. आणि रोज हे लोक बिनाशुल्क प्रॅक्टिस कसे देतील? शुल्क देऊन प्रॅक्टिसला बोलावणे परवडत नाही. नंतरचे खर्च, डोळ्यासमोर असतात. स्टेज, लाईट्स, सेट मेकअप, कपडे वगैरे जे ज्यांच्याकडून हा एखादा प्रोग्रॅम घेतात ते देखील एवढा खर्च देत नाहीत.

प्रश्न- मग तुम्ही तर मुलींकडून बऱ्याच नृत्यनाटिका, प्रकार बसवून घेतात. कधी हर्णे महिला समाज तर भगिनीमंडळ तर कधी लक्ष्मीबाई सभागृह तर कधी गोकुळाष्टमीचा प्रसंग असो असे कार्यक्रम घेता व करता, हे सगळं तुम्ही कशा तऱ्हेने पार पाडता? उत्तर- हे सगळे कार्यक्रम मी स्वतःच्या होसेसाठी व मुलींच्या प्रॅक्टिससाठी, त्यांच्यात थिटाई यावी, स्टेजवरची भीड मोडावी, सवय व्हावी म्हणून करते. ह्यातून केंद्राला तर उत्पन्न शून्य पण पदरचेच पैसे त्यांना खर्चवे लागतात.

घरातील वातावरण अनुकूल आहे म्हणूनच हे सगळं करता येतं. ह्यामागे श्रेय सुरुवातीला पूर्ण घरासाठी दिलेला वेळ त्यालाच जाते. शेवटी नृत्य ही स्टेज आर्ट आहे. स्टेज मिळाले तरच बहरते फुलते. नृत्य म्हणजे अभ्यास, चिकाटी, प्रयास. मुख्य म्हणजे कलेवरील श्रद्धा. हे गुण ज्या ठिकाणी आहे ती व्यक्ती नृत्यात नक्कीच निपूण होऊ शकते.

-वृषाली केळकर

६८, निवारा, दीनदयालनगर नागपूर २२

आयुष्य फक्त विद्यार्थ्यांसाठी देणारे गुरुवर्य

संगीतकार पुरुषोत्तम सामक यांना सारेच भय्याजी नावाने ओळखतात. ८७ वर्षांचे वय असले तरी संगीत या विषयावर ते मोठ्या हिरीरीने बोलतात. त्यांचे वडील नारायणरावांना नाट्यसंगीताचे वेड. ते उत्कृष्ट संवादिनीवादक आणि कीर्तनकार होते. त्यामुळे गाणे घरातूनच मिळाले. शिक्षण घेण्यासाठी ते इटारसीतून नागपुरात आले आणि नागपूर त्यांची कर्मभूमी झाले. त्यानंतर विमा कंपनीत नोकरी आणि श्रीराम संगीत विद्यालयात संगीत शिक्षण झाले. शंकरराव आणि अप्पासाहेब सप्रे या गुरुंकडून संगीत आणि व्हायोलिनवादनाचे धडे घेतले. पेन्टिंगची आवड असल्याने फाईन आर्ट्सचीही पदवी घेतली पण संगीतच समोर कार्यक्षेत्र झाले. कवी सुरेश देशपांडे, श्री. भा. वर्णेकर, सुकुमद पुल्लीवार यांच्या शोकडो रचनांना त्यांनी संगीत दिले. आशा खाडीलकर आणि पं. प्रभाकर कारेकर आदींनीही त्यांच्या अनवट संगीताची प्रशंसा केली. वर्णेकरांशी जवळचा संबंध असल्याने तीर्थभारतम् या संस्कृत रचना समोर येऊ शकल्या कारण या रचनांना सामक यांनी संगीतबद्ध केले. सुधीर फडके यांनी प्रोत्साहित केल्याने ते संगीतकार झाले. संगीत देण्यासाठी काय विचार करावा लागतो आणि संगीत कसे घावे, याचे मार्गदर्शन त्यांनी अनेक संगीतकारांना केले. यातूनच अनेक युवा संगीतकार आज या क्षेत्रात स्थिरावले आहेत. कांचन गडकरी, श्याम देशपांडे, माधवी म्हैसाळकर, शरद सुतवणे, डॉ. कल्याणी देशमुख, प्रमोदिनी क्षत्रिय, सरिता भावे ही दिग्गज मंडळी त्यांचे शिष्य आहेत. संस्कार भारतीची अनेक गीते त्यांनीच संगीतबद्ध केली असून त्यांचे ज्ञानदानाचे कार्य अखंड सुरु आहे.

नृत्यातून अध्यात्म साधना देणाऱ्या गुरु

साधना नाफडे हे नाव नृत्यक्षेत्रात अत्यंत आदराने घेतले जाते. कथक हा लोकप्रिय नृत्यप्रकार शिकविण्याचे कार्य त्या गेली अनेक वर्षे करीत आहेत पण त्यांना भरतनाट्यम, ओडीसी, कुचिपुडी आदी विविध नृत्यप्रकारांचे ज्ञान आहे. त्यांनी कथकचे प्रारंभिक शिक्षण बापूसाहेब शिंदे यांच्याकडे घेतले. त्यानंतर पं. बिरजू महाराजांचे मार्गदर्शन त्यांना लाभले. मुळातच नृत्य हा प्रकार ईश्वराची आराधना करण्यासाठी आणि परमेश्वराला प्रसन्न करण्यासाठी मंदिरात केला जातो. त्यामुळे नृत्याचा आनंद परमेश्वर भक्तीचा असीम आनंद आहे, याच विचारांनी साधनाताई नृत्यात आध्यात्मिक आनंदाची अनुभूती घेतात. हाच विचार त्यांनी त्यांच्या हजारो विद्यार्थिनींना दिला आणि यातूनच आज त्यांच्या शोकडो विद्यार्थिनी राष्ट्रीय स्तरावर प्रथितयश झाल्या आहेत. मध्य प्रदेश, दिल्ली, उत्तर प्रदेश आदी अनेक राज्यांत त्यांच्या नृत्याचे कार्यक्रम वाखाणल्या गेले आहेत. १९६० ते ७० या काळात दिल्लीच्या प्रजासत्ताक दिन परेडमध्ये त्यांना आमंत्रित करण्यात आले तर उज्जैनमध्येही कालिदास समारोहात त्यांचे कार्यक्रम झाले आहेत. राष्ट्रीय स्तरावर कथकच्या जाणकार गुरु म्हणून त्यांची ख्याती आहे. आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही त्यांच्या अनेक शिष्या विदेशात आहे. नृत्य ही कला आहेच पण या कलेचा आत्मा आध्यात्मिक उन्नती आणि पावित्र्याचा आहे. या संकल्पनेवर अनोख्या पद्धतीने त्यांचे ज्ञानदान सुरु आहे.

◆ लेखन : राजेश पाणूरकर ◆

गुरुच्या प्रेमाचा 'निर्झर'

गुरु हा जसा परमेश्वरासमान असतो तसाच एका आईतही परमेश्वराचाच वास असतो, असं म्हणतात. पण जेव्हा गुरू आईची जागा घेतो तेव्हा त्याच्यातला परमेश्वर आपल्या पिलावर प्रेमाचा वर्षाव करतो. या 'निर्झर'मध्ये चिंब झालेल्या शिष्याला मग एक वेगळी झळाळी मिळते. असंच काहीसं मनीषा पात्रीकर यांच्याबाबत झालं. वयाच्या सहाव्या वर्षापासून निर्झर कला संस्थानच्या संचालिका डॉ. साधना नाफडे यांच्याकडे मनीषा कथकचं प्रशिक्षण घेत होती. अचानक तिची आई स्वर्गवासी झाली. पोर एकटी पडली. मनच उडालं जगण्यातून. गुरू साधना नाफडे यांनी तिला सावरलं. तिचं मन नृत्यात रमवलं. दोघींचं नातं घट्ट झालं. आज नाफडे मॅडमला 'तुमची आवडती शिष्या कोणती', असं विचाराल तर त्यांच्या तोंडी पहिलं नाव येतं मनीषाचं. साधनाताई म्हणतात, 'कोणताही क्लासिकल डान्स शिकायचा तर खूप मेहनत घ्यावी लागते. ती मेहनत मनीषानं केली. तिचं समर्पित वृत्तीनं माझ्याकडून सगळं शिकून घेतलं. तिच्यात शिकवण्याची आस्था होती. आताशा अनेक मुली आईचं स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी नृत्याकडे येतात. पण जोपर्यंत आवड आणि नृत्याबद्दलची आस्था नसेल तोपर्यंत त्या चांगल्या नृत्यांगना होऊ शकत नाहीत.'

मनीषा आपल्या गुरुंबद्दल भरभरून बोलली. ती म्हणाली, 'आम्ही जेव्हा साधनाताईकडे शिकायला गेलो तेव्हा त्या मध्यमा परीक्षा उत्तीर्ण होत्या. विवाह, मुलं, संसार या सगळ्या धवडग्यात त्यांचं नृत्याचं शिक्षण राहून गेलं होतं. पण आम्हाला कथकचं संपूर्ण ज्ञान मिळावं म्हणून त्यांनी नंतर विशारद, अलंकार, एमए केलं. पॅरालिसिस, विस्मरण अशा अनेक आजारांनी त्यांना पराभूत करण्याचा प्रयत्न केला. एखादी असती तर खचून गेली असती. पण त्या उभ्या राहिल्या आणि तेही केवळ कथकमुळेच. आम्हाला आमच्या गुरुंचा सार्थ अभिमान आहे. त्यांची ही सकारात्मक ऊर्जा आमच्यासाठी सर्वात मोठा धडा आहे.'

ईश कृपा बिन गुरु नही

मंजुषा जोशी /MTmanjushajoshi

'ईश कृपा बिन गुरु नहीं, गुरु बिना नहीं ज्ञान । ज्ञान बिना आत्मा नहीं, गावहिं वेद पुरान ॥' असं पुराणात लिहिलंय. पुराणातली ही वाक्ये आजच्या आधुनिक काळातही तितकीच समर्पक आहेत. गुरुपौर्णिमा आली की प्रत्येक शिष्याला मनात गुरुविषयीचा आदरभाव व्यक्त करण्याची चांगली संधी मिळते. आज तोच मुहूर्त साधून गायक अनिरुद्ध जोशी आणि कथक नृत्यांगना मनीषा पात्रीकर यांनी गुरुंना वंदन केलं आहे.

गुरुपौर्णिमा विशेष

स्वरसौंदर्याचा 'आविष्कार'

नृत्याचं माध्यम दृष्य असतं तर गायनाचं अदृष्य. अशा या अदृष्य माध्यमातलं सौंदर्य कल्पनेच्या आधारे शोधून ते शिष्याच्या कंठात उतरवणं तसं अवघडंच. पण गुरू निशा कुळकर्णी यांना ते जमलं आणि अनिरुद्ध जोशीच्या गळ्यातून स्वरसौंदर्याचा 'आविष्कार' झाला. डॉ. निशा कुळकर्णी यांच्याकडे अगदी चौथ्या वर्गात असल्यापासून शास्त्रीय संगीताचे धडे घेणारा अनिरुद्ध आज अनेक शिखर पादाक्रांत करत चालला आहे. 'आविष्कार' संगीत अकादमीच्या माध्यमातून तो अनेक गायकांना घडवतो आहे. त्याचं हे यश बघून साहजिकच गुरू निशा कुळकर्णी यांना अभिमान वाटतो. त्या म्हणतात, 'गुरुनं दिलेलं ज्ञान रसिकांपर्यंत पोहोचवणं ही शिष्याची जबाबदारी असते. ती अनिरुद्ध पार पाडतोय. मी कधीच त्याला हातचं राखून शिकवलं नाही. मी जे दिलं ते त्याने आत्मसात केलं. मला त्याला शिकवायला जसं आवडायचं तसा तो तितक्याच आवडीनं ग्रहण करायचा.'

सुरुवातीची दहा वर्षे निशा कुळकर्णी यांच्याकडे शास्त्रीय गायन शिकलेला अनिरुद्ध म्हणतो, 'मी चौथीत असताना ज्यावेळी त्यांच्याकडे शिकायला गेलो तेव्हा मला गायनातलं काहीच कळत नव्हतं. निशाताईंनी मला गाण्याची समज दिली. त्या मला शिकवायच्या, कार्यक्रमांनाही सोबत घेऊन जायच्या. त्यामुळे मला गाणं कळत गेलं. त्यांनी कधीच आम्हाला परीक्षेपुरतं शिकवलं नाही. धीअरीपेक्षा प्रॅक्टिकलकडे त्यांचा अधिक कल राहिला. त्यातूनच मी घडत गेलो आणि आज स्वतंत्रपणे कार्यक्रम करू शकतो.'

शिष्य नेहमी गुरूच्या छत्रछायेखाली वाढत असतात. पण निशा कुळकर्णी यांना ते मान्य नाही. त्या म्हणतात, 'एकदा का गुरुनं शिष्याला ज्ञान दिलं की नंतर त्याला मोकळं सोडायला पाहिजे. असं केल्यानं त्याला स्वतंत्र विचाराचं संगीत मांडायला संधी मिळते. अनिरुद्धनं सुगम आदी संगीत प्रकारांचा अभ्यास जरूर करावा. पण त्यानं शास्त्रीय संगीताही अभ्यास सुरू ठेवावा. हे संगीत इतर सर्व संगीताचं मूळ आहे. हे मूळ घट्ट धरून ठेवलं तर तो निश्चितच गरुडभरारी घेईल.'

फास्ट न्यूज

केंद्रीय मंत्री गडकरी
यांचे आज स्वागत

नागपूर

उपराजधानीसाठी नव्या ट्रेन; विदर्भासाठी एम्स आणि रस्त्यांसाठी भरघोस निधी मिळवून

दिल्यानंतर पहिल्यांदाच उपराजधानीत येत असलेले केंद्रीय मंत्री नितीन गडकरी यांचे शनिवारी सकाळी ८ वाजता विमानतळावर पक्षाच्यावतीने स्वागत करण्यात येणार आहे. गडकरी यांच्या खात्यासाठी तब्बल ३८ हजार कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. त्यांच्या प्रयत्नांमुळे दोन हायस्पीडसह सात रेल्वेगाड्या आणि एक एम्स मिळाला आहे. गडकरी यांनी विकासाच्या दिशेने उचललेली पावले अर्थसंकल्पामधून अधोरेखित होतात, असे पक्षाचे शहराध्यक्ष आमदार कृष्णा खोपडे यांनी सांगितले.

विश्व मानव रुहानी केंद्राचा
गुरुपौर्णिमा उत्सव आज

नागपूर : विश्व मानव रुहानी केंद्राच्या नागपूर शाखेचा गुरुपौर्णिमा उत्सव शनिवार, १२ जुलैला होत आहे. रेशीमबाग येथील डॉ. हेडगेवार स्मारक येथे हा उत्सव होत आहे. सकाळी ९ ते १० सहज ध्यान योग, ११ वाजता सत्संग व दुपारी १२ वाजता महाप्रसाद वितरण होईल. दुपारी १ वाजता साधना व नामदान होईल.

ग्वालियर पत्रिका

ग्वालियर □ बुधवार □ २८ जुलाई १९९९

कथक नृत्य कार्यशाला कल से, कई नामी नर्तक आएंगे

नित्य संवाददाता

ग्वालियर. निर्झर कला संस्थान के तत्वावधान में 29 जुलाई से एक अगस्त तक कलावीथिका परिसर में कथक नृत्य कार्यशाला का आयोजन किया जाएगा. कार्यशाला का आयोजन गुरु-शिष्य परंपरा को आगे बढ़ाने तथा नृत्य शिक्षार्थियों को नृत्य विधा की बारीकियों से रूबरू कराने के उद्देश्य से किया जा रहा है. कार्यशाला में श्रीमती साधना नाफड़े सहित प्रशिक्षित नर्तक भाग लेंगे.

संस्थान की ग्वालियर इकाई की अध्यक्ष शोभना सप्रे, सचिव अजय सप्रे तथा नागपुर के महासचिव समीर नाफड़े ने आज यहां एक पत्रकार वार्ता में कार्यक्रम की जानकारी देते हुए बताया कि चार दिवसीय कार्यशाला में राजेंद्र गंगानी, शिवांगी, मनीषा नायक आदि भी शिरकत करेंगी. कार्यशाला दो सत्रों में सुबह 7.30 से 9 तथा शाम 4.30 से सात बजे तक

आयोजित की जाएगी. कार्यशाला में शामिल होने के लिए उम्र का कोई बंधन नहीं रखा गया है. उन्होंने बताया कि कथक नृत्य का प्रारंभिक ज्ञान रखने वाले अभ्यर्थी शिविर में भाग ले सकते हैं. संस्था के पदाधिकारियों ने यह भी बताया कि कार्यशाला में प्रवेश शुल्क 150 रुपये निर्धारित किया गया है. कार्यशाला के लिए अब तक 22 नृत्य अभ्यर्थियों के आवेदन प्राप्त हो चुके हैं.

क्रिकेट टीम घोषित

ग्वालियर. कप्तान, गुरुमुख करोसिया ने लश्कर यंग्स क्रिकेट टीम की घोषणा की है. टीम इस प्रकार है- उपकप्तान कमाकर मुले, ज्ञानेश कदम, बजरंग सेंगर, रियाजुद्दीन, असताफ उद्दीन, अमित पाटारकर, अजय चौहान, लोकेन्द्र परमार उर्फ बंटी, नवीन शर्मा, हीरा चौहान, उदय सक्सेना, खन्ना, आई छिलवार, डिम्पल क्रिश्चियन, टीम के मैनेजर पप्पन सिलवार होंगे.

निर्झर की नृत्य पर कार्यशाला 29 से

ग्वालियर। कला एवं सांस्कृतिक क्षेत्र में प्रतिष्ठित संस्था निर्झर द्वारा 29 जुलाई से कथक नृत्य पर चार दिवसीय कार्यशाला कला वीथिका पड़ाव पर आयोजित की जाएगी। इसमें प्रसिद्ध कथक नृत्य विशेषज्ञ सुश्री संध्या नाफड़े प्रतिभागियों को प्रशिक्षित करेंगे।

यह जानकारी देते हुए निर्झर के सचिव समीर नाफड़े ने बताया कि गुरु शिष्य परंपरा पर आधारित कार्यशाला ग्वालियर में पहली बार आयोजित की जा रही है। इसमें कथक नृत्य की बारीकियों से प्रतिभागियों को परिचित कराया जाएगा। श्री नाफड़े पत्रकारों के साथ चर्चा कर रहे थे। उन्होंने बताया कि कार्यशाला में प्रसिद्ध कथक नर्तक पं. राजेन्द्र गंगाड़े की शिष्या मोनिषा नायक तथा शिवांगी डाके भी भाग लेंगी।

कार्यशाला में सुबह साढ़े सात बजे से नौ बजे तक तथा शाम चार बजे से सात बजे तक नृत्य का प्रशिक्षण दिया जाएगा। श्री नाफड़े ने बताया कि ग्वालियर में निर्झर द्वारा नृत्य से संबंधित बड़ा कार्यक्रम आयोजित करने की योजना है। इस मौके पर संस्था की अध्यक्ष श्रीमती शोभना सप्रे, अजय सप्रे उपस्थित थे।